

NİTEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ VE EĞİTİM ARAŞTIRMALARINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

QUALITATIVE RESEARCH METHODS

Doç. Dr. Ali YILDIRIM
Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Bölümü

ÖZET

Bu makalede sosyal bilimlerde giderek daha yaygın biçimde kullanılmaya başlanan nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim alanında yapılan araştırmalara getirdiği önemli katkılar tartışılmaktadır. Bu kapsamda nitel araştırma yöntemlerinin ortaya çıkışı, geleneksel olarak kullanılagelen nicel araştırma yöntemlerinden ayrılan özellikleri, nitel araştırmada kullanılan başlıca bilgi toplama yöntemleri ve bu yöntemlerle ortaya çıkarılan sonuçların uygulamada nasıl kullanılabileceği incelenmektedir. Nitel araştırma yöntemlerinin temel özelliklerinden olan doğal ortama duyarlılık, araştırmacının katılımcı rolü, bütüncül yaklaşım, algıların ortaya konması, araştırma deseninde esneklik ve tümevarımcı analiz tartışılmakta ve eğitim alanında bu özellikleri taşıyan araştırmaların potansiyel önemi gündeme getirilmektedir.

ABSTRACT

In this article, the basic characteristics of qualitative research methods are discussed in relation to quantitative research methods and their potential contribution to educational research. In addition, the article reviews the roots of qualitative research, the basic data collection methods used and how the results are used in practice. As the basic characteristics of qualitative research, being sensitive to natural context, the participant role of the researcher, a holistic approach, exploration of perceptions, flexibility in research design and inductive analysis are presented and the possible contribution of research studies bearing these characteristics to the field of education is discussed.

GİRİŞ

En kısa tanımıyla araştırma, belirli bir sorunun veya soruların sistematik ve mantıklı bir biçimde cevaplandırılmasına yönelik bir girişimdir. Araştırmacı bilinmeyen ortaya çıkarma, tanımlama ve birtakım sonuçlara ulaşma çabası içindedir. Bunun için araştırmaya yön veren soru veya soruları cevaplayabilecek bilgileri toplar, bu bilgileri yorumlar ve sonuçlara ulaşır. Araştırmanın sistematik olması, araştırma desenini oluşturma, bilgi toplama ve yorumlama ve sonuçlara ulaşma sürecinin birbirini tamamlaması ve desteklemesi anlamına gelir.

Araştırmanın mantıklı olması ise, araştırılan soru veya soruların cevaplarının gerçekçi bir biçimde verilebilmesiyle ilgilidir ve araştırmacının her aşamada geçerlilik konusunda dikkatli olmasını gerektirir.

Gerek fen bilimlerinde gerekse sosyal bilimlerde geleneksel olarak en yaygın biçimde kullanılagelen araştırma yöntemleri 'nicel araştırma yöntemleri' olmuştur. Deneysel araştırma, karşılaştırmalı araştırma, anket araştırması gibi çeşitli desenler halinde kendini gösteren nicel araştırma yöntemleri bir felsefi akım olarak 'gerçekçilik' (realism) ve onun bilimdeki örüntüsü olarak 'pozitivizm'den derin bir biçimde etkilenmiştir. Gerçeğin insandan bağımsız ve tek

olduğu anlayışına dayanan pozitivism, özellikle fen bilimlerinde yapılan araştırmaların düşünsel temelini oluşturmuştur. Hipotez kurmayı ve test etmeyi amaçlayan pozitivist araştırma anlayışı, araştırmacının sistematik yöntemlerle dışarıdan gözleyerek gerçeği ortaya çıkarabileceği varsayımına dayanır. Bu nedenle araştırmada yöntem ön plana çıkar; yani araştırılan konu ile ilgili değişkenlerin, belirli bir teori ya da model çerçevesinde önceden ayrıntılı olarak tanımlanması ve birbirinden ayırt edilmesi gerekir. Gerçek, araştırmacının dışında olduğu için, ancak birtakım sayısal gözlemler ve analizler yoluyla araştırmacı topladığı bilgileri yorumlayabilir ve genellemelere ulaşabilir. Değişkenlerin ayrıntılı olarak tanımlanması ve birbirinden bağımsız olması önemlidir; aksi takdirde nicel analizin geçerliliği konusunda şüpheler ortaya çıkabilir. Değişkenler birbirinden bağımsız bir biçimde ortaya konduğu zaman araştırmanın güvenilirliği ve sonuçta ortaya çıkan bulguların genellenebilirliği artacaktır. Bu şekilde yapılan genellemeler ileriye yönelik tahminlerde bulunmayı ve buna göre uygulamaya yön vermeyi mümkün kılacaktır.

Thomas Kuhn (1970) *The Structure of Scientific Revolutions* adlı kitabında, bilimdeki pozitivism anlayışının, geleneksel teorileri ya da modelleri temel alan ve bu modellerin öngördüğü yöntemleri (hipotez kurma ve test etme gibi) kullanan paradigmatik bir yaklaşım olduğunu söylemektedir. Kuhn'un bu yaklaşımından yola çıkıldığında, araştırmacının önce var olan teorilere ya da modellere göre araştırmanın hipotezini ortaya koyması, daha sonra nesnel bir biçimde araştırma problemine ilişkin bilgi toplaması ve sonuçları yine araştırmaya yön veren teorilere ya da modellere göre yorumlaması (yani hipotezi kabul ya da reddetmesi) gerekmektedir. Bu da zaman zaman araştırmacının laboratuvar ortamında çalışmasını, değişkenleri kontrol altında tutmasını ve buna göre toplanan bilgileri önceden kararlaştırılan istatistiksel yöntemlerle analiz etmesini gerektirir. Yani temelde araştırmacı tümdengelim yöntemine dayalı olarak araştırmasını yapar ve başta ortaya konan sınırlılıklar dahilinde birtakım genellenebilir sonuçlara ulaşmaya çalışır. (Bu konuda geniş bir tartışma için bkz. Hasan Şimşek (1997). 21. Yüzyılın eşiğinde paradigmlar savaşı: Kaostaki Türkiye, İstanbul: Sistem Yayıncılık, s. 142-158) .

Eğitim alanındaki araştırmalarda da geleneksel olarak pozitivist anlayış hakim olmuş ve nicel araştırma yöntemleri bu alanda üretilen araştırma sonuçlarına damgasını vurmuştur. Fen bilimlerinin araştırma yöntemlerinden etkilenen eğitim araştırmacıları uzun yıllar, araştırma konusunu oluşturan temel bağımlı ve bağımsız değişkenleri birbirinden ayırmış bir biçimde tanımlama, bu değişkenler çerçevesinde hipotez kurma ve test etmeye dayalı araştırma anlayışını benimsemişler ve genellenebilir sonuçlara ulaşma çabası içine girmişlerdir. Deneysel yöntemin ön plana çıkardığı laboratuvar koşullarında yapılan eğitim araştırmaları, fen bilimlerindeki araştırma yöntemlerinin eğitim alanına uygulanmasının en açık göstergesidir.

Eğitim alanında yapılan araştırmaların fen bilimlerinde kullanılan araştırma yöntem ve anlayışından etkilenmesi doğaldır; çünkü, bu yüzyılın başlarında eğitim, uygulamalı bir bilim olarak gelişmeye başladığında önünde 'bilimsel araştırma yöntemi' olarak fen bilimlerinde kullanılan pozitivist yöntemleri bulmuştu. Eğitim araştırmalarında, en genel anlamda, 1970'li yıllara kadar fen bilimlerindeki pozitivist yöntemlerin baskın olmasının bir diğer nedeni de eğitim alanının psikoloji alanından derin bir şekilde etkilenmiş olmasıdır. Eğitimin uygulamalı bir bilim dalı olarak gelişmesinde psikoloji alanında elde edilen bilgilerin temel alınması ve bu alanda yetişmiş bilim adamlarının daha sonra eğitim alanına kaymaları etkili olmuştur. Eğitim alanı zaman zaman psikolojinin bir alt dalı olarak görülmüş ve o alandaki bulgular eğitime uyarlanmaya çalışılmıştır. Psikoloji alanında da geleneksel olarak fen bilimlerinde kullanılan pozitivist araştırma anlayışı hakim olduğu için (özellikle laboratuvar araştırmaları), bu etkilenme eğitim araştırmalarında da kendini göstermiştir. Oysa aynı dönemde nitel yöntemler (gözlem ve görüşme gibi) kullanan sosyal bilim alanları da (sosyoloji, antropoloji gibi) mevcuttu; ancak, bu disiplinlerin eğitime alanına olan etkisi psikoloji kadar güçlü olmadı. Dolayısıyla nitel yöntemlerin eğitime alanına yansımaları da gecikmiş oldu.

Geleneksel olarak eğitime araştırmalarına hakim olan pozitivist anlayış, sayısal bilgi toplama ve analizi ön plana çıkardığı için, sosyal bilimlerin diğer alanlarında ve fen bilimlerinde kullanılan istatistiksel yöntemler eğitime araştırmalarına adapte edilmiş ve yaygın olarak

kullanılmıştır. İstatistiksel anlamda kanıtlanamayan ya da anlamlılığı test edilemeyen bulguların bilimselliği konusunda şüpheler ortaya çıkabileceği için, eğitim araştırmacıları çeşitli yöntemlerle elde ettikleri bilgileri çeşitli istatistiki testler yoluyla analiz ederek, nicel olarak sonuçları okuyucuya sunma gayreti içinde olmuşlardır. Uzun yıllar eğitim araştırmacıları, genellenebilir, güvenilir ve geçerli sonuçlar elde etmek amacıyla deneysel, anket, karşılaştırmalı, korelasyon gibi çok çeşitli nicel araştırma yöntemleri kullanmışlardır.

Nicel yöntemlere dayalı araştırma sonuçları uzun yıllar eğitim alanında karar verme pozisyonundaki politikacı ve yöneticilere ve uygulayıcı pozisyonundaki öğretmenlere yol gösteren tek bilgi kaynağı olmuştur. Bu tür araştırmaların ortaya çıkardığı genellenebilir bilgilerden öğretmen yetiştirme, program geliştirme gibi eğitimin çeşitli alanlarında yararlanılmaya çalışılmıştır. Ancak zaman içinde nicel araştırmaların önemli bir sınırlılığı ortaya çıkmıştır: Eğitim olgularını ve olaylarını açıklamadaki yetersizlik ve araştırma sonuçlarının, eğitim alanındaki uygulamalarda yeterince yönlendirici olamaması. Nicel yöntemlerin, eğitim alanındaki araştırmalarda hem teorik yapıyı hem de yöntem yönünden yetersiz olduğu sık sık tartışılan bir konu haline gelmiştir (Sherman ve Webb, 1988). Teorik modellerin belirlediği araştırma yöntemlerinin sosyal olgulara her zaman uymadığı ortaya çıkmıştır. Sosyal bir olgu olarak eğitime yön veren unsurların, pozitivist bilim görüşünün iddia ettiği gibi birbirinden kopuk ve değişmez olmadığı, aksine sürekli değişen karmaşık bir yapıya sahip olduğu ve bu nedenle sosyal olguların araştırmalarda birer değişken olarak tanımlanmasının ve ölçülmesinin her zaman mümkün olmadığı görülmeye başlanmıştır. Ayrıca eğitim ile ilgili değişkenlerin ortama göre değişebiliyor olması, o ortamda bulunan kişilerin değişkenleri etkileme ihtimalinin yüksek oluşu, nicel yöntemleri kullanan eğitim araştırmacılarının karşılarına önemli bir problem olarak çıkmıştır. Eğitim araştırmalarında belirli bir teori ya da modele göre hipotez kurmanın ve bu hipotezlere bağlı olarak bazı değişkenleri sabit tutmanın, dolayısıyla eğitim alanında genellenebilir bilgi üretmenin her zaman mümkün olmadığı ve herhangi bir ortamda var olan fiziksel, sosyal, bilişsel ve psikolojik özelliklerin ortaya çıkan sonuçları belirleyen en önemli unsurlar olduğu görülmeye başlanmıştır. Kısaca, nicel araştırma yöntemlerinin temel varsayımlarının (gerçeğin

insanın dışında, tek ve değişmez olduğu, gerçeğin dışarıdan uygun yöntemlerle araştırılabileceği, vb.) sosyal bir olgu olan eğitime çeşitli yönlerden uymaması, bu yöntemlerin eğitim araştırmalarında kullanılmasında önemli sınırlılıklar ortaya çıkarmıştır. Bu sınırlılıklar da, ortaya konan sonuçların geçerliliği ve genellenebilirliği konusunda bazı şüphelere yol açmıştır.

Sonuç olarak her ne kadar nicel araştırma sonuçları birtakım genellenebilir bilgiler ortaya koymuş ise de bu bilgiler çok genel düzeyde olduğu için 'uygulayıcı' pozisyonunda olan öğretmenlere ve yöneticilere pratik bilgiler ve öneriler sunmakta yetersiz kalmıştır. Özellikle bu tür çalışmaların açıklayıcılık özelliklerinin sınırlı oluşu ve sonuçlara anlam kazandırmada yetersiz kalmaları, eğitim araştırmacılarını yeni arayışlara yöneltmiştir. İşte böyle bir arayışın sonucunda eğitim araştırmacıları, bu yüzyılın başından beri sosyoloji, antropoloji, felsefe, dilbilim gibi disiplinlerde kullanılan gözlem, görüşme, doküman analizi gibi nitel araştırma yöntemlerine ilgi duymaya başlamıştır. Böylece nicel araştırma yöntemleri ile ulaşılan genel bulguların ötesinde daha açıklayıcı, detaylı ve derinlemesine bilgilere ulaşmak ve bu bilgileri bizzat uygulayıcıların hizmetine sunmak amaçlanmıştır.

NİTEL ARAŞTIRMANIN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Nitel araştırmanın herkes tarafından kabul edilen bir tanımını yapmak güçtür. Nitekim nitel araştırma literatüründe birçok yazar böyle bir tanım yapmaktan kaçınır. Bunun nedeni ise 'nitel araştırma' kavramının bir şemsiye kavram olarak kullanılmasından ve bu şemsiye altında yer alabilecek birçok kavramın değişik disiplinlerle yakından ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır. 'Etnografi', 'antropoloji', 'durumsal araştırma', 'yorumlayıcı araştırma', 'aksiyon araştırması', 'doğal araştırma', 'tanımlayıcı araştırma', 'teori geliştirme', 'içerik analizi' bu kavramlardan sadece birkaç tanesidir. Tüm bu kavramlar araştırma deseni ve analiz teknikleri açısından birbirlerine benzer yapılara sahip olduğu için, 'nitel araştırma' bu kavramları içine alan genel bir kavram olarak kabul edilebilir.

Her ne kadar tüm bu yönelimleri, yöntemleri, süreçleri ve özellikleri kapsayan bir tanım yapmak güç

ise de, nitel araştırmayı, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel bilgi toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlamak mümkündür. Başka bir deyişle nitel araştırma, teori oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağılı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır. Bu tanımda 'teori oluşturma', toplanan bilgilerden yola çıkarak daha önceden bilinmeyen birtakım sonuçları birbiri ile ilişkisi içinde açıklayan bir modelleme çalışması anlamına gelmektedir. Bu da araştırmanın esnek olmasını, toplanan bilgilere göre araştırma sürecini yeniden şekillendirmesini ve gerek araştırma deseninin oluşmasında gerekse toplanan bilgilerin analizinde tümevarıma dayalı bir yaklaşım izlemesini gerektirir.

Glaser ve Strauss'un (1967) *Discovery of Grounded Theory* adlı kitapta tartıştıkları gibi, nitel araştırma yoluyla teori oluşturma yaklaşımı sosyal bilimler alanındaki araştırmalara yeni bir bakış açısı getirmiştir. Glaser ve Strauss'a göre, 'geleneksel teoriler' gerçekleri hep aynı gözle görür ve bu nedenle sürekli bir değişme içinde olan sosyal olguları açıklamada yetersiz kalır. Geleneksel teorilerde evrensellik önemlidir ve gerçekler durağan olgular olarak görülür. Oysa sosyal olgular için bir evrensellikten söz edilemez; sosyal olgular hiçbir zaman durağan değildir ve zamana göre değişkendir. Sosyal bilimlerin bu temel özellikleri nitel araştırmada kullanılan yöntemlerde dikkate alınmaktadır. En sık kullanılan nitel araştırma yöntemlerinden gözlem ve görüşme, sosyal olguların bu göreceliğini ve hareketliliğini bir an için de olsa yakalamaya ve anlamaya yöneliktir. Bu yöntemlerin en önemli avantajları, araştırılan konuyu, ilgili kişilerin bakış açılarından görebilme ve bu bakış açılarını oluşturan sosyal yapıyı ve süreçleri ortaya koymaya imkan vermesidir.

Nitel araştırmada çoğunlukla üç tür bilgi toplanır: Çevresel bilgi, süreçle ilgili bilgiler ve algılar. Çevresel bilgiler, araştırmanın yer aldığı sosyal, psikolojik, kültürel, demografik ve fiziksel özelliklere ilişkindir. Bu tür bilgiler sürece ve algılara ilişkin bilgilere temel teşkil eder ve diğer ortamlarla karşılaştırma olanağı yaratır. Süreçle ilgili bilgiler, araştırma süresince neler olupbittiği ve bu olanların araştırma grubunu nasıl etkilediğine ilişkindir. Algılara ilişkin bilgiler, araştırma grubunun süreç hakkında

düşündüklerini ortaya koyar (LeCompte ve Goetz, 1984). Bu üç tür bilginin toplanması için araştırmanın bazı nitel bilgi toplama yöntemlerini kullanması gerekir. Nitel araştırmada en yaygın olarak kullanılan üç tür bilgi toplama yöntemi vardır: Görüşme, gözlem ve yazılı dokümanların incelenmesi. Bu genel kategoriler yine kendi içinde alt kategorilere ayrılmaktadır. Örneğin görüşme yöntemini, kullanılan aracın özelliğine göre açık uçlu, yapılandırılmış, araştırmanın pozisyonuna göre katılımcı, katılımcı olmayan gibi alt kategorilere ayırmak mümkündür.

Nitel yöntemlerden en sık kullanılanı görüşmedir. Görüşme insanların perspektiflerini, tecrübelerini, duygularını ve algılarını ortaya koymada kullanılan oldukça güçlü bir yöntemdir (Bogdan ve Biklen, 1992). Görüşmede kullanılan temel yöntem sözlü iletişimdir. Günlük yaşamda kullandığımız gibi konuşarak bilgi toplamaya çalışırız. Görüşme ilk bakışta kolay bir bilgi toplama yöntemi olarak görülebilir; ancak, gerçek hiç de öyle değildir. Görüşmeyi kullanan nitel araştırmacılar genellikle bu yöntemin özellikleri, görüşme formlarının hazırlanması, test edilmesi, görüşmenin ayarlanması ve gerçekleştirilmesi gibi birçok konuda yoğun bir eğitimden geçerler.

Nitel araştırmada kullanılan ikinci en yaygın bilgi toplama yöntemi ise gözlemdir. Sosyal olguların gözlenerek anlaşılabilceği varsayımına dayanan gözlem yöntemi nitel araştırmada, kendi içinde katılımcı, katılımcı olmayan gibi kategorilere ayrılır. Görüşmede olduğu gibi gözlemin bir bilgi toplama yöntemi olarak kullanılması, gerek görüşme öncesi gerekli hazırlıkların yapılması gerekse görüşmenin gerçekleştirilmesi konularında yoğun bir eğitimi gerekli kılar.

Son olarak yazılı doküman ve belgelerin analizi nitel araştırmada gerek kendi başına gerekse görüşme ve gözlemlerle elde edilen bilgilere destek amacıyla kullanılan bir bilgi toplama yöntemidir. Nitel araştırmada toplanan bilgiler de çeşitlilik gösterir. Toplanan bilgiler gözlem notları, görüşme kayıtları, dokümanlar, resimler ve diğer grafik sunumlar (çizimler, tablolar gibi) şeklinde olabilir. Yukarıda sözü edilen yöntemlerle toplanan çeşitli türdeki bilgilerin kodlanması, analizi ve yorumlanması ise sistematik bir yaklaşımı gerektirir (Coffey ve Atkinson, 1996; Wolcott, 1994).

Nitel araştırmanın kapsamlı bir tanımını yapmak güç ise de, birtakım temel özelliklerinden bahsetmek mümkündür. Nitekim bu özellikler nitel araştırmanın

kısa bir tanıma göre daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir. Nitel araştırmaların, literatürde sık sık sözü edilen altı özelliği vardır: (1) doğal ortama duyarlılık, (2) araştırmacının katılımcı rolü, (3) bütüncül yaklaşım, (4) algıların ortaya konması, (5) araştırma deseninde esneklik, (6) tümevarıma dayalı analiz.

(1) Doğal ortama duyarlılık: Nitel araştırmada, araştırmanın konusunu teşkil eden olgu ya da olay, içinde buldukları doğal ortamda incelenmelidir (Patton, 1987). Araştırmaya dahil edilen olguların ya da değişkenlerin manipule edilmesi ve davranışların doğal sürecinden farklı bir ortama itilmesi söz konusu değildir. Aksine, olaylar mümkün olduğu ölçüde doğal ortamları içinde algılanmalı ve bu ortamlar içinde oluşan gerçekler araştırmanın bulgularına temel teşkil etmelidir (Fetterman, 1989). Çünkü, doğal ortamları manipule edilen ortam (deneysel ortam gibi) arasında önemli farklar vardır ve sosyal bilimler için doğal ortamda oluşan gerçekler daha anlamlıdır. Nitel araştırma doğal ortamda gerçekleşen insan davranışlarını anlamaya çalıştığı için araştırma amacıyla manipule edilen ortamların incelenmesi bir anlam taşımaz. Çünkü manipule edilen ortamlarda oluşan insan davranışları doğal değildir ve gerçekleri yansıtmaz.

İnsan davranışı temelde karmaşık ve değişken bir yapı taşıdığı için doğal ortamda oluşan davranışları önceden tahmin etmek kolay değildir. Yani insan davranışlarındaki değişkenlik süreklidir ve bu davranışları sabit varsaymak mümkün değildir. Bu değişkenlik insan davranışının doğasında var olduğu için, nitel araştırmacı bu gerçeği dikkate alarak davranışların gerçekleştiği süreci de araştırmaya dahil eder. Araştırmacı, değişkenleri sürece bağlı olarak inceler ve topladığı bilgileri süreç içinde gerçekleşen değişiklikleri dikkate alarak analiz eder.

Ayrıca sosyal olgular bağlı oldukları ortama göre şekillendikleri için, araştırma sonuçları ancak bu ortam içerisinde anlam kazanır ve başka ortamlara doğrudan genelleme yapmak mümkün değildir. Her olay kendi ortamı içinde en iyi biçimde anlaşılacağı için bu ortam içinde değerlendirilmeli ve yorumlar, bulguların elde edildiği ortamdan bağımsız yapılmamalıdır. Nitel araştırma desenlerinden biri olan 'durumsal çalışma' özellikle bu gerçeği ön planda tutarak sosyal olguları araştırma çabası içine girer. Bir bireyin, okulun,

organizasyonun ya da olayın araştırılması böyle bir çalışmaya örnek teşkil edebilir.

Bir araştırma ortama bağlı olarak yürütüldüğü zaman 'sonuçların genellenebilirliği' konusunda birtakım sorunların çıkması doğaldır. Sosyal olgular içinde buldukları ortama göre şekillendikleri için, belirli bir ortam içinde ortaya çıkan sonuçların doğrudan başka ortamlarda ortaya çıkabilecek olgulara genellenmesi mümkün değildir. Böyle bir genelleme çoğu zaman sosyal olguların doğasına aykırıdır. Belirli bir ortamı fiziksel, sosyal, psikolojik, bilişsel boyutlarıyla aynen oluşturmak mümkün olmadığına göre, belirli bir ortamda elde edilmiş araştırma bulgularını ve sonuçlarını başka ortamlara genellemek oldukça güçtür. Bu nedenle nitel araştırma genellenebilir sonuçlar üretme çabası içinde değildir ve 'genellenebilirlik' nitel araştırmanın önemini ve geçerliliğini saptamada önemli bir ölçüt değildir. Bu anlamda, nitel araştırma ancak birtakım tecrübeler ya da örnekler ortaya koyabilir ve bunlar alanda çalışan bir bireye (öğretmen gibi) bazı perspektifler kazandırabilir. Ancak bu bireyin başka bir ortamda elde edilen sonuçları doğrudan kendi durumuna (sınıf ortamı gibi) transfer etmesi doğru değildir.

Nitel araştırmanın doğal ortama olan duyarlılığı, bu tür araştırmaları kullandıkları araştırma deseni, araştırmaya katılan denekler, bilgi toplama ve analiz yöntemleri gibi konular bakımından birbirinden farklı kılmaktadır. Araştırmanın gerçekleştiği doğal ortamı başka bir araştırma kapsamında aynen bulmak ya da yaratmak imkânsız olduğu için bir nitel araştırmanın aynen tekrarı mümkün değildir. Nitel araştırmada farklı ortamlara ve gruplara uygulanabilen önceden belirlenmiş kesin kurallar ve standart yaklaşımlar olmadığı için, her araştırma problemi kendine özgü bir araştırma desenini ve bilgi analiz yaklaşımını gerektirir. Bu nedenle her nitel araştırma orijinal veya kendine özgü özellikler taşır.

(2) Araştırmacının katılımcı rolü: Nitel araştırmada araştırmacının rolü nicel araştırmadakinden farklıdır. Nitel araştırmada araştırmacı, nicel araştırmada olduğu gibi sadece 'belirli yöntemlere göre dışarıdan araştırma konusunu gözleyen ve bu konuya ilişkin bilgiler toplayan ve bu bilgileri sayısal analizlere tabi tutarak sunan kişi' değildir. Nitel araştırmacı bizzat alanda zaman harcayan, deneklerle doğrudan görüşen ve

gerektiğinde deneklerin tecrübelerini yaşayan, alanda kazandığı perspektifi ve tecrübeleri toplanan bilgilerin analizinde kullanan kişidir. Bilgi kaynaklarına yakın olma, ilgili kişilerle konuşma, gözlemler yapma, ilgili dokümanları analiz etme ve araştırılan konuyu yakından tanıma ve anlama nitel araştırmada oldukça önemli bir yer tutar. Bu yönüyle nitel araştırmacı, araştırma sürecinin doğal bir parçası haline gelir ve zaman zaman bir bilgi toplama aracı işlevi görür.

Nitel araştırmada araştırmacının bilgi kaynaklarına yakın olması ve olayların doğal akışını etkileyebilme ihtimallerinin bulunması geleneksel anlamdaki araştırma perspektifine ters düşmektedir ve bu yönüyle nitel araştırmanın zaman zaman yeterince nesnel olmadığı öne sürülür. Bu kaygı bir dereceye kadar haklı görülebilir ve bu nedenle nitel araştırmacının mümkün olduğunca olayların doğal akışını, bizzat ortamda bulunması ve bilgi toplama davranışı ile etkilememesi gerekir. Ancak hiçbir araştırmada yüzde yüz nesnellik mümkün değildir (Patton, 1990). Araştırmacı bir olayı ya da olguyu uzaktan ve dışarıdan incelemeye çalışsa bile, kullandığı bilgi toplama araçları ya da bilgi analiz biçimi ile bir ölçüde kendi perspektifini yansıtır. Bu nedenle başarılması neredeyse imkânsız olan 'tam nesnellik' uğruna araştırmacının bilgi kaynaklarına yakın olarak elde edebileceği daha geçerli bilgileri kaybetmemek gerekir. Bu yönüyle nitel araştırma, 'öznel' olmanın 'olumsuz bir araştırmacı davranışı' olmadığını, aksine bu özelliğin gerektirdiği sorumluluğu önceden kabul ederek açık bir biçimde bulguları ortaya koymanın önemli ve gerekli olduğunu savunur.

(3) Bütüncül yaklaşım: Nitel araştırmada toplanan bilgilerin bütüncül olması temel ilkelerden biridir. Bir bütünün, onu oluşturan parçaların toplamından daha fazla bir anlam ifade ettiği gerçeğinden hareketle araştırma konusu bütüncül bir yaklaşımla belirlenir ve toplanan bilgiler bütüncül bir yaklaşımla analiz edilir (Bogdan ve Biklen, 1992). Bu düşüncenin temelinde insan davranışlarının karmaşık bir yapıya sahip olduğu ve birtakım birbirinden bağımsız daha küçük davranışlara kolayca bölünemeyeceği varsayımı yatmaktadır. Bu nedenle nitel araştırma, problemi teşkil eden değişkenleri birbirinden bağımsız olarak inceleme yerine bu değişkenlerin birlikteliğini ön plana çıkarmaya çalışır.

Yani nicel araştırmada olduğu gibi birbiriyle çok yakından ilişkili değişkenler yapay biçimde birbirinden ayrılarak incelenmez. Değişkenlerin kendi başına anlamlı olmadığı, her değişkenin ilgili diğer değişkenlerden etkilendiği ve bu birlikteliğin değişkene gerçek anlamı kazandırdığı varsayılır. Örneğin, kişilerin davranışlarını doğal ortamdan bağımsız olarak incelemek, bütüncül yaklaşıma ters düşer; çünkü, çevresel özellikler bu davranışlara etki eden önemli faktörler olarak görülür. Bu nedenle çevresel özelliklerin tanımlanması ve bu özelliklerin kişilerin davranışlarını nasıl etkilediğinin açıklanması bir bütün halinde yapılmalıdır. Aynı şekilde belirli bir sonucu açıklamak amacıyla bazı değişkenler inceleniyorsa, bu değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkileri ve birbirlerini nasıl etkiledikleri önem kazanmaktadır. Örneğin, belirli bir öğretim yönteminin öğrenciler açısından ne tür sonuçlar ortaya çıkardığını araştırmak istersek, gerek öğretim yönteminin kullanılışı, gerekse bu yöntem kullanıldığı zaman öğrenci davranışlarında ortaya çıkan sonuçları birlikte incelemek ve değerlendirmek gerekmektedir.

(4) Algıların ortaya konması: Nitel araştırmada en önemli amaçlardan biri araştırmaya dahil edilen kişilerin algılarının ve tecrübelerinin ortaya konmasıdır. Araştırmaya katılan kişilerden nicel araştırmalarda olduğu gibi bir teste cevap vermeleri ya da daha önceden formüle edilen sınırlı sorulardan oluşan bir anketi doldurmaları beklenmez. Araştırmacılar, bu kişilerin dış dünyayı nasıl algıladıklarını ve nasıl yorumladıklarını anlamak amacıyla onlarla konuşur, onları gözler. Araştırmaya dahil edilen kişiler önemli bilgi kaynakları olarak kabul edilir ve onların vereceği cevapları daha önceden oluşturulan sorularla sınırlandırma yerine açık ve esnek bir tutum izlenir ve ilgili araştırma sorusuna ilişkin mümkün olduğu kadar ayrıntılı ve derinlemesine bilgi toplanmaya çalışılır. Kişilerin içinde buldukları çevre içerisinde nasıl davrandıklarını, kendilerinin ve diğer kişilerin davranışlarını nasıl yorumladıklarını ve bunların nedenlerini anlayabilmek için nitel araştırmacı, mümkün olduğu kadar araştırmaya dahil edilen kişilere yakın olmalı ve gerekirse onlarla birlikte aynı ortamı paylaşmalıdır (Miles ve Huberman, 1994). Ayrıca araştırmacının empatik becerilere sahip olması ve görüştüğü kişilerin perspektifini ve algılarını anlamaya çalışması önemlidir. Bu şekilde araştırmacı ile

araştırmaya katılan kişi arasında daha etkili bir iletişim kurulması ve görüşülen kişinin samimi bir biçimde algılarını ve tecrübelerini anlatması mümkün olacaktır.

Algıların ortaya konmasında ve yorumlanmasında görüşmeler, araştırmacı için büyük bir önem taşır. Görüşmelerde elde edilen tanımlayıcı bilgiler daha sonra yapılacak analizlerin temelini oluşturur. Yine görüşmelerde ortaya çıktığı şekliyle araştırmaya katılan kişilerin belirttikleri bazı görüşleri ya da örnekleri araştırma raporunda aynen sunmak, okuyucuya katılımcıların perspektifini doğrudan sunmak bakımından önemli avantajlar sağlar.

Nitel araştırmada çok sayıda deneğin araştırmaya katılması güçtür; çünkü, toplanan bilgilerin ayrıntılı ve derinlemesine olması gerekmektedir. Araştırmaya katılan deneklerin sayısı az olmakla birlikte sonuçta elde edilen bilginin miktarı ve detayı oldukça fazladır ve analiz de bu nedenle uzun zaman alabilmektedir. Sonuçta ortaya çıkan araştırma raporunun oldukça uzun olması da doğaldır; çünkü, elde edilen nitel bilgilerin sunulması ve yorumlanması bunu gerektirir.

(5) Araştırma deseninde esneklik: Amaca etkili biçimde ulaşabilmek için, uygun yöntem veya yöntemlerin seçimi nitel araştırmada büyük bir önem taşır. Bu yöntemler genellikle görüşme, gözlem ve ilgili dokümanların incelenmesinden oluşur. Nitel araştırmada problemin en açık ve ayrıntılı bir biçimde araştırılması, tanımlanması ve açıklanması için mümkün olduğu ölçüde birden fazla yöntem kullanılır. Birden fazla yöntemin bir arada kullanılmasına 'çoklu yöntem' (triangulation) adı verilir ve değişik yöntemlerle toplanan bilgiler birbirleriyle karşılaştırılır. Değişik yöntemlerin birlikte kullanılması toplanan bilgilerin ve açıklamaların güvenilirliğinin ve geçerliliğinin saptanmasında önemlidir. Örneğin, bir öğretmenin öğrenci düşünme becerilerini geliştirmek için sınıf içinde ne tür aktiviteler yaptığını öğretmenle görüşme ve sınıf içi gözlem yaparak saptamaya çalıştığımızı varsayalım. Öğretmenin görüşme esnasında yansıttığı görüşler, gözlem yoluyla araştırmacı tarafından tespit edilen sınıf içi etkinliklerle çelişebilir. Bu durumda araştırmacı bu farklılıkları ortaya çıkarma ya da öğretmenin söylediklerinin doğruluğunu saptama fırsatı bulacaktır. Sonuç olarak, nitel araştırmada kullanılan yöntemlerin çeşitliliği oranında araştırmanın güvenilirliği ve geçerliliği artacaktır.

Nitel araştırmalarda süreç en ince ayrıntılarıyla (hipotez kurma, test etme ve sonucun rapor edilmesi gibi) açık bir biçimde belirlendiği için araştırmacı genellikle bu belirliliğin rahatlığı içindedir. Nitel araştırma süreci ise bu kadar açık-seçik değildir. Nitel araştırma genel olarak problem belirleme, bilgi toplama aracını oluşturma, bilgi toplama ve bu bilgileri açıklama ve yorumlama aşamalarından oluşur. Ancak, araştırmanın başında oluşturulan kavramsal ve yöntemsel yapı, süreç içerisinde değişikliklere uğrayabilir. Yani, araştırma süreci içerisinde araştırmanın yönü değişebilir, yeni problemler ortaya çıkabilir ve yeni yöntemlere başvurulması gerekebilir (Maxwell, 1996).

Sosyal olguların karmaşık yapısının, onların önceden tahmin edilmesini güçleştirdiği daha önce vurgulanmıştı. Nitel araştırma, sosyal olguların bu özelliğini dikkate alarak esnek bir araştırma süreci anlayışını benimser. Esnek yaklaşım nitel araştırma sürecinde ortaya çıkan yeni bilgilere ve durumlara bağlı olarak araştırmanın çeşitli boyutlarının yeniden şekillenebileceğine ilişkindir. Yani araştırmanın yönü gerektiği zaman değişebilir, yeni bilgi toplama araçları geliştirilebilir, var olan bilgi toplama araçları ortaya çıkan yeni durumlara göre yeniden şekillendirilebilir, araştırma örneklemini daraltılabilir ya da genişletilebilir. Tüm bu değişiklikler ya da ayarlamalar sosyal olayların ya da olguların karmaşık doğasına uygun bir araştırma deseni oluşturma çabasının bir sonucudur. Sosyal olguları ya da olayları inceleyen bir araştırmacının, önceden karşısına çıkabilecek tüm ihtimalleri bilmesi imkânsızdır ve bu nedenle araştırma desenini baştan en ince ayrıntılarına kadar planlaması mümkün değildir. Sosyal olgu ya da olaylara uygun araştırma deseni, ancak araştırmacı araştırma problemini anlamaya başladığı zaman şekillenebilir. Yani araştırmacı gerektiği zaman yeni kişilerle konuşabilir, yeni gözlemler yapabilir, yeni bilgi analiz biçimleri geliştirebilir. Kısaca araştırılan konunun özelliği, araştırmanın desenini ve sürecini belirleyen en önemli unsurdur. Araştırılan konunun ayrıntılarını anlamadan en baştan konulacak bazı sınırlılıklar, konunun gerektiği biçimde araştırılmasını engelleyebilir. Sonuç olarak, araştırmacının takınacağı esnek bir tutum, araştırılan konunun özelliklerine göre süreç içinde yeni düzenlemeler ve eklemeler yapılmasını mümkün kılar. Burada dikkate alınması gereken diğer önemli bir nokta ise araştırma deseninde ya da çeşitli boyutlarında yapılan değişikliklerin okuyucuya ayrıntılı bir biçimde

rapor edilmesinin ve nedenleriyle açıklanmasının gerekli olduğudur.

(6) Tümevarımcı analiz: Belirli bir teorik yapıya bağlı olarak sebep-sonuç ilişkilerini irdeleyen ya da tündengekim ilkesine dayalı olarak belli bir teorinin uygulamaya aktarılmasını ya da denenmesini konu edinen pozitivist yaklaşımın aksine, nitel araştırmada genellikle, doğruluğu veya yanlışlığı test edilmek üzere önceden belirlenmiş bir teori ya da hipotez yoktur. Nitel araştırmada, tümevarım ilkesi hakimdir ve araştırmacı topladığı tanımlayıcı ve detaylı bilgilerden yola çıkarak incelediği probleme ilişkin ana temaları ortaya çıkarma, topladığı bilgileri anlamlı bir yapıya kavuşturma, yani bu bilgilerden yola çıkarak bir teori oluşturma çabası içindedir (Glaser ve Strauss, 1967). Bu ana temalar bazen önceden belirlenmiş olsa bile, nitel araştırma sürecinde bu temaların sürekli değişmeye açık olduğu şeklinde bir esneklik vardır. Bu nedenle, nitel araştırmada çoğu zaman bir değişkenlik ve yeniden düzenlemeye açıklık söz konusudur. Örneğin, görüşmeye dayalı bir araştırmada sorular önceden hazırlanmakla birlikte, bu soruların yapısı ve içeriği, 'araştırma deseninde esneklik' başlığı altında açıklandığı gibi, araştırma sürecinde yeniden şekillenebilir. Buna göre önceden hiç düşünülmemiş soruların araştırma sürecinde ortaya çıkması ve araştırmaya dahil edilmesi hem mümkün hem de gereklidir. Bu nedenle, bilgi toplama ve teori oluşturma aynı zamanda gerçekleşir. Yani, araştırmacı bilgi toplama sürecinde belli aralıklarla toplanan bilgilere bir açıklama getirmeye çalışır ve varsa eksik bilgilere yönelir ya da açıklanan temayı teyit etmeye yarayacak bilgileri toplamaya devam eder. Burada sözü edilen 'teori oluşturma' kavramını araştırmacının, topladığı bilgilerden yola çıkarak araştırdığı konuyu açıklama, yorumlama ve anlam kazandırma süreci olarak açıklamak mümkündür. Araştırılan konuya ilişkin açıklamalar ve yorumlar benzer konuları anlamada ilgili kişilere yardımcı olduğu ölçüde araştırmacı amacına ulaşılmış sayılır.

Belirli bir araştırmanın ne derece nitel olduğunu belirlemede yukarıda tanımlanan özellikler önemli göstergelerdir. Ancak bu özelliklerin tümünün bir arada, yapılan her nitel araştırmada bulunması şart olmayabilir. Örneğin, sadece görüşmelere dayalı bir araştırmada, doğal ortama duyarlılık ön plana çıkmayabilir; ancak diğer özellikler önemli olacaktır. Aynı şekilde sadece gözleme dayalı bir araştırmada algıların ortaya konması konusundaki özellik o kadar kritik olmayabilir.

EĞİTİM ARAŞTIRMALARINDA NİTEL YÖNTEMLER

Bir eğitim araştırmacısı olarak bir an için şu araştırma problemi ile karşı karşıya bulunduğumuzu varsayalım: 'Öğretmenlerin sınıf içindeki davranışları, öğrencileri duyuşsal yönden nasıl etkilemektedir ve öğrenciler bu etkileri nasıl algılamaktadır?' Ya da problemi şöyle değiştirelim: 'Sınıf içinde nasıl bir sosyal ortam oluşmaktadır ve öğrenciler ve öğretmenler bu ortamdan nasıl etkilenmektedir?' Bu problemler hangi yöntem ya da yöntemlerle en etkili biçimde araştırılabilir? Bazı araştırmacılar bu problemlerin nicel araştırma yöntemleri (deneysel, karşılaştırmalı, anket yöntemleri gibi) ile belirli düzeyde araştırılabileceğini öne sürebilir. Ancak, bu problemleri derinliğine araştırmak isteyen bir araştırmacı genelde nicel araştırma yöntemlerinin yetersiz kaldığını görecektir. Her iki araştırma probleminde de kişilerin algıları ve belirli bir ortamda sergiledikleri davranışlar ön plana çıkmaktadır. Bu araştırma problemleri doğrudan o kişilerle konuşmayı, ve/veya o kişilerin buldukları ortamları ve bu ortamlar içinde onların davranışlarını gözlemeyi gerektirmektedir. Bu tür özelliğe sahip araştırma problemlerini, geleneksel olarak eğitim araştırmalarında kullanılan nicel yöntemlerle ele almak mümkün değildir. Çünkü, bu araştırma problemleri, genel bulgulardan çok, açıklayıcı, derinlemesine ve ayrıntılı bilgiler gerektirmektedir. İşte bu aşamada eğitim araştırmacısı olarak farklı yöntemlere ihtiyaç duyduğumuzu görürüz. Nitel araştırma yöntemleri, derinlemesine ve ayrıntılı bilgileri gerektiren bu türden araştırma problemlerini incelemede eğitim araştırmacılarına önemli çıkış noktaları sunmaktadır.

Ne tür araştırma problemleri için nitel yöntemleri kullanmamız gerekir? Öncelikle, kişilerin algılarını ortaya koyma ve onların bakış açılarından dış dünyayı anlamayı amaçlayan çalışmalarda nitel yöntemler kullanılmalıdır. Bireyin neden belli bir şekilde davrandığını ve kendisinin bu davranışa nasıl bir açıklama getirdiğini anlamak için nitel yöntemlere ihtiyaç vardır. Bir kimsenin algılama alanına girmek için öncelikle onunla konuşmak, onu gözlemek ve yazdıklarını okumak gerekir. Böylesi bir problemi araştırmak için en azından görüşme, gözlem ve yazılı materyallerin incelenmesi gibi yöntemlerin kullanılması gereklidir.

İkinci olarak, belli bir teorik yapının ya da araştırmaya temel teşkil edebilecek bir çerçevenin olmadığı durumlarda nitel yöntemlerin kullanılması uygundur. Nitel araştırma farklı yöntemler kullanma konusunda belirli bir esneklik sağladığı için araştırmacı bu çerçeveyi araştırma sürecinde de oluşturabilir. Bu

yönüyle nitel yöntemler, daha önceden hiç araştırılmamış problemlerin araştırılmasında önemli katkılar sağlar.

Üçüncü olarak, nicel yöntemlere karşı olumsuz bir tutum içinde olan bireyler (yani araştırmaya dahil olan denekler) için nitel yöntemler uygun olabilir. Örneğin, bazı kişiler anketlerde yer alan kapalı uçlu soruların kendilerini yeterince ifade etmelerine olanak sağlamadığı için bu sorulara cevap vermekten kaçınılabirler. Oysa aynı konuda yapılan açık uçlu bir görüşme bu kişilerin kendilerini daha iyi ifade etmelerine fırsat verebilir.

Yukarıda sözü edilen üç tür araştırma problemi dikkate alındığında, nitel araştırma yöntemlerinin eğitim araştırmalarında oldukça önemli bir yer tuttuğunu görmek mümkündür. Eğitim her şeyden önce sosyal bir olgu olduğuna göre, bu olguyu oluşturan kişilerin algılarını doğrudan anlamak ve bu algılardan yola çıkarak birtakım sonuçlara ulaşmak önem kazanmaktadır. Öğretmenler, öğrenciler, yöneticiler ve okuldaki diğer çalışanlar okul ve sınıf ortamı ile ilgili birçok konuda güvenilir ve geçerli bilgi almada başvurulması gereken kişilerdir. Bu kişilerin algıları, içinde buldukları ortamda şekillendiğinden dolayı, en gerçekçi bilgilere ulaşmada eğitim araştırmacıları için önemli bir bilgi kaynağı oluşturur. Aynı şekilde bu kişilerin davranışlarını buldukları ortam içinde gözleyerek, o ortam içinde belirli davranışların nasıl gerçekleştiğini, belirli süreçlerin nasıl işlediğini, belirli değişkenler arasında nasıl ilişkiler kurulduğunu anlamak mümkündür. Sonuç olarak araştırmaya temel teşkil eden ortamda gözlem yapmak, bu ortamı oluşturan kişilerin algılarını sözlü iletişim yoluyla ortaya çıkarmak ve bu şekilde elde edilen bilgileri destekleyici nitelikteki yazılı dokümanları incelemek eğitim araştırmacılarına, ilgilendikleri araştırma problemine ilişkin bilgi toplama yolunda oldukça önemli avantajlar sağlamaktadır.

Yukarıda sözü edilen ikinci tür araştırma problemi belirli bir teorik yapının ya da araştırmaya temel teşkil edebilecek bir çerçevenin olmadığı durumlarla ilgili idi. Bu durum da eğitim alanında oldukça sık karşılaşılan bir durumdur. Bilindiği gibi nicel araştırmalarda 'sağlam bir teorik altyapı' olmaksızın araştırma sorularını ve hipotezlerini oluşturmak mümkün değildir. Teoriler nicel araştırmada, araştırma desenini oluşturma aşamasından toplanan bilgilerin yorumlanması aşamasına kadar oldukça önemli bir yer tutar. Bu anlamda nicel araştırma bir yerde belirli bir

teoriye göre oluşturulan hipotezlerin test edilmesinden yani, kabul ya da reddedilmesinden ibarettir. Bu çerçevede nicel araştırmacının ilgili alandaki teorileri dikkatli bir biçimde incelemesi ve bu teorilere göre araştırmasına yön vermesi gereklidir. Peki, ya araştırmaya temel teşkil edecek belirli bir teori literatürde yoksa, o zaman araştırmacı ne yapacaktır? Bu nicel araştırmada önemli bir sorundur ve çoğu zaman araştırmacının hipoteze dayalı bir araştırma deseni oluşturmaya önemli bir engeldir. Bu engel nedeniyle eğitim alanında araştırılmayan önemli problemler mevcuttur. Oysa nitel araştırma bu konuda önemli bir esneklik getirmektedir. Hatta nitel araştırmacının yukarıda bahsedildiği gibi önemli özelliklerinden bir tanesi, bilinmeyen 'tümevarımcı' bir yöntemle incelemek ve sonuçta birtakım hipotezler üretmektir. Nitel araştırmada, araştırmacının genel bir çerçeve ile alana çıkması ve ilgilendiği problemle ilgili bilgisi arttıkça araştırma problemlerini yeniden şekillendirmesi mümkündür. Bu anlamda nitel araştırma, hakkında çok az bilinen olguların araştırılmasında güçlü yöntemler sağlar. Glaser ve Strauss'un belirttiği gibi nitel yöntemlerle bilgi toplama, analiz etme ve sonuçta teori oluşturma oldukça yaygın olarak karşılaşılan bir durumdur. Bu yönüyle nitel yöntemlerle elde edilen teoriler ya da hipotezler nicel araştırmacılar için de önemli bir kaynak teşkil eder. Örneğin, nitel yöntemlerle oluşturulan bir teori ya da hipotez, nicel yöntemlerle daha yaygın bir örneklem üzerinde test edilebilir.

Yukarıda sözü edilen üçüncü grup araştırma problemi, nicel araştırma yöntemlerine karşı olumsuz tutum içinde olan deneklere ilişkindir. Nicel yöntemler bireylere yeterli düzeyde kendilerini ifade etme imkânı sağlamadıkları için bazı sınırlılıklara sahiptir ve eğitim alanında da bunu sık olarak görmek mümkündür. Örneğin, anket yoluyla öğretmenlerden sınıf içi ortam ile ilgili bilgi topladığımızı varsayalım. Öğretmenler, standartlaştırılmış anket sorularıyla yaşadıkları sınıf içi ortamı anlatma konusunda kendilerini sınırlandırılmış hissedebilirler ve bu durum anketin geçerliliğine ilişkin önemli kuşku ortaya koyabilir. Ya da deneysel bir araştırmada öğretmenlere ve öğrencilere belirli görevler (deney ya da kontrol grubunda araştırmacının belirlediği biçimde bir öğretim yönteminin kullanılması gibi) verildiğini varsayalım. Deney araştırmacının planladığı gibi gerçekleşse ve yapılan testler sonucunda gruplar arasında birtakım farklar çıksa bile, deneye katılan kişilerin görüşlerini, algılarını ya da tecrübelerini doğrudan öğrenmediğimiz takdirde, o deney ortamında

gerçekten nelerin olupbittiğini anlamak mümkün değildir. Yani, deneysel araştırmada test sonuçları gerçeğin sadece bir boyutunu açıklayabilir; ancak, diğer boyutlar ek yöntemlerle araştırılmadığı takdirde anlaşılabilir. Bu durum test sonuçlarını yorumlamada ve genellemede önemli eksiklikler ortaya çıkarabilir. Oysa nitel yöntemler doğrudan katılımcılarla konuşma, onları doğal ortamlarında gözleme ve onlarla ilgili dokümanları inceleme yoluyla bir olguyu çok boyutlu olarak anlamaya fırsat sağlar.

Eğitim araştırmalarında, bu makalenin ikinci bölümünde sözü edilen nitel yöntemler önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Örneğin, öğretmenliğin, belirli kuralları aynı şekilde uygulamaktan ziyade, bir karar verme süreci olduğunu varsayarsak, öğretmenlere bu karar verme sürecinde yardımcı olacak örnekler ve tanımlamalara ihtiyaç olduğu açıktır. Bu örnek ve tanımlamalar nitel araştırma yöntemleri ile ortaya konabilir ve öğretmenlere sunulabilir. Nitel araştırma yöntemleri ile elde edilen bilgiler pratiğe daha yakın ve açıklayıcı nitelikteki bilgiler olduğu için bu bilgilerin öğretmenler için daha kullanışlı ve anlamlı oldukları söylenebilir. Bu çerçevede değişik konularda nitel yöntemlerin eğitim araştırmalarında önemli bir potansiyele sahip olduğunu vurgulamakta yarar vardır.

SONUÇ

Geçmişte nitel araştırmaların bilimselliği çok tartışılmış ve günümüzde, dozu çok azalmakla birlikte, hâlâ bu tartışma devam etmektedir. Geleneksel anlamdaki bilimsel araştırmalarda hakim olan pozitivist yaklaşımın başlıca özellikleri olan objektiflik, tamlık, hipotez testi ve sebep-sonuç ilişkisi gibi kavram ve süreçlerin nitel araştırmalarda aynı ölçüde dikkate alınmadığı ve bu nedenle de bilimsel olamayacağı tartışma konusu olmuştur. Ancak pozitivist anlamdaki bilimsellik artık bilimselliğin tek tanımı olmaktan çıkmıştır. Kuhn'un (1970) açıkladığı gibi, pozitivist bilim kavramının tanımı belli bir dönemin ve kültürün yansıması olarak ortaya çıkmıştır ve bu tanım artık

bilimselliğin tek tanımı olmaktan çıkmıştır. Özellikle sosyal bilimlerdeki son gelişmeler geleneksel anlamdaki bilimselliğin tanımının özellikle sosyal olguları araştırmada yetersiz kaldığını ve yeni bir tanımlamaya ihtiyaç olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak, sebep-sonuç ilişkilerini objektif, güvenilir ve geçerli bir biçimde irdelemeyi amaçlayan pozitivist yaklaşım, özellikle insanın ve sosyal olguların konu edildiği araştırmalarda tek yaklaşım olmaktan çıkmıştır. Eğer bilimsel araştırmada amaç, incelenen problemi anlamlı, sistematik, tutarlı ve geçerli bir biçimde çalışmak ise, bu amaca hem nitel hem de nicel yöntemlerle ulaşılabilir.

Eğitim alanında da nicel araştırma yöntemleri kadar nitel araştırma yöntemlerinin önemli bir yeri vardır. Nicel araştırma ele aldığı çeşitli problemler konusunda genellenebilir ve sayılarla desteklenmiş sonuçlara ulaşmaya çalışırken, nitel araştırma bir olguyu derinliğine ve kendi ortamı ve sınırlılığı çerçevesinde açıklama çabası içindedir. Eğitim alanında böyle bir çabayı gerekli kılan çok sayıda unsur vardır. Eğitim ortamları, kendine özgü özellikleri, insana dayalı işleyiş biçimi ve sürekli değişen özellikleriyle yeniden yaratılması imkânsız ortamlardır. Böyle ortamlarda oluşan olguları genellemek oldukça güçtür ve her olgu aslında kendi ortamında ve zamanında anlam kazanır. Her ne kadar bu ortamlarda oluşan olguları diğer benzer ortamlara genellemek güç ise de, bu olguları derinlemesine incelemek ve anlamak, benzer ortamlarda oluşacak olguları anlamada önemli bir tecrübe kaynağı oluşturabilir. Bu çerçevede nitel araştırma yöntemleri, bizzat pratiğin içindeki bireylere anlamlı ve gerçekçi bulgular sağlayabilir.

Nitel yöntemler nicel yöntemlerin yerine geçemez. Her iki araştırma biçiminin eğitim alanı için sunduğu önemli avantajlar vardır ve bu yöntemler birbiri yerine kullanılamaz. Ancak her iki araştırma biçimi birbirini destekleyici nitelikte birlikte kullanılabilir. Bu nedenle eğitim alanındaki araştırmacıların, nicel yöntemler yanında nitel yöntemler konusunda da bilgi ve beceri sahibi olması gittikçe önem kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bogdan, R.C. & Biklen, S.K. (1992) *Qualitative research for education: An introduction to theory and methods*, Boston: Allyn and Bacon.
- Coffey, A. & Atkinson, P. (1996) *Making sense of qualitative data: Complementary research strategies*, Newbury Park, CA: Sage.
- Fetterman, D. M. (1989) *Ethnography: Step by step*, Newbury Park, CA: Sage.
- Glaser, B. & Strauss, A.L. (1967) *Discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*, Chicago: Aldine.
- Kuhn, T. (1970) *The structure of scientific revolutions* (2nd ed.), Chicago: University of Chicago Press.
- LeCompte, M.D. and Goetz, J. P. (1984) "Ethnographic data collection in evaluation research" in D.M. Fetterman (Ed.), *Ethnography in educational evaluation*, Beverly Hills, CA: Sage.
- Maxwell, J.A. (1996) *Qualitative research design: An interpretive approach*, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Miles, M.B. & Huberman, M. (1994) *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Patton, M.Q. (1987) *How to use qualitative methods in evaluation*, Newbury Park, CA: Sage.
- Patton, M.Q. (1990) *Qualitative evaluation and research methods* (2nd ed.), Newbury Park, CA: Sage.
- Sherman, R. R. & Webb, R. B. (1988) "Qualitative research in education: An focus", in R. R. Sherman and R. B. Webb (Eds.), *Qualitative research in education: Focus and methods*, London: Falmer Press.
- Şimşek, H. (1997) 21. Yüzyılın eşiğinde paradigmlar savaşı: Kaostaki Türkiye, İstanbul: Sistem Yayıncılık, s. 142-158..
- Wolcott, H. F. (1994) *Transforming qualitative data: Description, analysis, and interpretation*, Newbury Park, CA: Sage.